

**AWARENESS OF THE LAW OF THE EUROPEAN UNION AS A PARAMETER
OF THE LEGAL MENTALITY OF UKRAINIAN STUDENTS**

**ОБІЗНАНІСТЬ У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
ЯК ПАРАМЕТР ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА**

Ярослав Кічук

доктор педагогічних наук, професор

E-mail: izmayil@ukr.net

ORCID: 0000-0003-0931-1211

Ізмаїльський державний гуманітарний
університет, Україна

Yaroslav Kichuk

doctor of pedagogical sciences, professor

E-mail: izmayil@ukr.net

ORCID: 0000-0003-0931-1211

Izmail State University of Humanities,
Ukraine

ABSTRACT

One of the aspects of the development of the legal mentality among students of the national higher school has been violated. Due to the fact of Ukraine gaining the status of a candidate member of the European Union, the aspect related to the awareness of the students of higher education in the legal issues of the European Union becomes especially acute. This determined the goal of our scientific exploration. As a result of the analytical work, an increased interest of students in acquiring a European-type legal culture was found against the background of awareness of the importance of increasing the signs of Ukraine's acquisition of the basic characteristics of the rule of law, and due to the realities of the state of war in the country, also actualization of their need for full-fledged ideas about the priority of humanitarian law. Based on the analysis of scientific sources, the content of the concept of «legal mentality of modern students» has been clarified, the construct of «political and legal values» has been characterized, scientific ideas about the uniqueness of the political and legal mentality of Ukrainian society have been detailed. It has been proven that the European vector of the legal mentality of Ukrainian student youth is reflected in the legal framework of the educational sphere and the practice of those institutions of higher education, where the legal mentality of students is developed in the system. Self-reflection of the experience that has developed at the Izmail State University of Humanities in the indicated plane, on the one hand, is the importance of creating a unified cultural and legal space in higher education, and, on the other hand, simulates the self-educational activity of students as a basis for acquiring European values and norms civilized countries. The constructiveness of student volunteering, the practice of organized activity in the institution of higher education of the legal clinic, the introduction of interactive forms of teaching the normative course were stated «human rights and civil society», and the introduction of an extensive network of disciplines of free choice, which have a purely socio-legal orientation, have been established. Prospects for improving the practice formed at Izmail State University of Humanities are seen in the development of a system aimed at achieving full awareness of students in the law of the European Union.

Keywords: legal mentality, EU law, humanitarian law, studentship.

Постановка та обґрунтування актуальної проблеми. Вивчення й узагальнення наукових джерел (В. Кремень, С. Курбатов, В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова та ін.), які містять осмислення усієї палітри вияву євроінтеграційних процесів, котрі відбуваються у вітчизняній освітній сфері, дозволяють стверджувати про те, що вже обґрунтовано базові принципи інтернаціоналізації як стратегічного напрямку розвитку усіх ланцюжків, які

утворюють систему освіти в Україні. У вчених не виникає жодних заперечень щодо чільного місця права у соціокультурній системі суспільства взагалі, й освітньої сфері, зокрема. Ціннісний його параметр віддзеркалює як універсальне, так і культурне у правосвідомості особистості впродовж її життєвого шляху. Ось чому правові явища не втрачають підвищений науковий інтерес; цілком умотивованою є значна увага дослідників до тих з них, котрі мають ключове значення в контексті цивілізованого розвитку України та набуття нею базових ознак правової держави. Водночас за нині наявних серед частки студентської молоді прагматичних орієнтацій та зниження правового імунітету, які констатують сучасні дослідники (А. Гусенко, М. Малинка, Т. Поснова та ін.), актуалізуються не лише питання суто правової освіти. З урахуванням євроінтеграційних уподобань студентства, особливого загострення набуває процес формування у них правової культури європейського типу. З-поміж неоцінених дослідниками у цьому плані залишається важливий чинник пропедевтики правового нігілізму, який пов'язаний із акцентуванням на якісно новому параметрі їх правового імунітету – повноцінній обізнаності у праві Європейського Союзу.

Аналіз досліджень і публікацій. Проведений педагогічний дискурс дозволяє стверджувати, що враховуючи євроінтеграційні прагнення українців, і було заангажовано деякими дослідниками (О. Безрук, В. Бліхар, Л. Герасіна, М. Требін та ін.) конструкт «політико-правові цінності». Доведено сукупність соціальних ознак таких цінностей, а саме: витоками постають спільні духовні практики, що реалізовані лише в процесі загальних дій народу; взаємозв'язок із єдиним інтересом соціальної спільності; їм притаманні як активний характер впливу, так і механізм «публічної політики державної влади, правотворення та правозастосування» на всі сторони життя соціуму (Дахно, Алісева-Барановська, 2018: 11).

Оскільки в структурі правосвідомості чільне місце посідає юридичний світогляд, то одним із прикладів фахівці (І. Дахно, В. Алісева-Барановська, Г. Паластрова, Л. Постоляко), розглядають європейський юридичний світогляд, провідними маркерами якого розцінюються ідеї солідарності, верховенства права людини, суспільного договору, «глобального універсального» правопорядку і правосуддя. У згорнутому вигляді це простежується у такій науковій позиції фахівців: «правники, які розпочали формування єдиної Європи, мали континентальний правовий менталітет» (Дахно, Алісева-Барановська, 2018: 11).

Деякі дослідники трактують насамперед поняття «ментальність» і «менталітет» як близькі за своїм змістом. Натомість при цьому менталітет розглядають як сукупність стійких характеристик певного народу, а під ментальністю розуміють «конкретно-історичну якість менталітету, що характеризується змінами, рухливістю і залежністю від певних умов» (В. Алісева-Барановська, І. Дахно та ін). До того ж правники доводять доцільність розглядати таке явище як «політико-правова ментальність» як підґрунтя сприйняття складників національної державності, визначаючи своєрідність політико-правової поведінки індивіда, державних органів, посадових осіб тощо (Дахно, Алісева-Барановська, 2018: 8).

Мета та завдання дослідження. Метою нашої наукової розвідки є уточнення змістового наповнення поняття «правовий менталітет сучасного українського студентства», доведення своєрідності такого виміру досліджуваного правового явища, яким постає повноцінна обізнаність особистості у праві Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Чим умотивовано звернення саме до правового менталітету сучасного студентства? Постаючи об'єктом пізнання сучасних учених, це явище визнано як «найбільш глибинне і стійке», а його «органічна єдність» із правосвідомістю правовим мисленням та правовим світоглядом особистості утворює основу і формування, і вияву найбільш «типового й усталеного» для певного соціуму – нації, етносу, народності. Отже, йдеться, як стверджують дослідники, про базові ознаки української національної правової ментальності (Т. Александрович, М. Малинка та і.). До прикладу, провідною в

юридично значущій поведінці пересічної людини в Швеції визнано таку ознаку шведського менталітету – «традиції поваги до Уповноваженого з прав людини», тобто у такий спосіб відбувається процес відтворення самоцінності права у «складі розуму», «психіки» (Малинка, Александрович, 2019: 143).

Методологія правового менталітету перебуває у фокусі як вітчизняних представників загальнотеоретичної юриспруденції (Л. Бойко, О. Чорнобай, А. Шульга та ін.), так і вчених зарубіжжя (С. Блюменталь (S. Blumenthal), Я. Хауса (J. Husa), Р. Черчія (R. Cerchia) та ін.), адже це складає основу повноцінного розуміння таких понять як правосвідомість, правова культура, національна правова ментальність.

До прикладу, розгортаючи ідею «відповідальної свободи» в контексті американського права, вважається доречним розглядати цей феномен в якості компонента «ментального рівня автономної особи». Вчені, які досліджують проблематику гуманітарних наук, феноменологію менталітету розглядають через інтерпретацію такого явища, яким є ментальність. Останню, зокрема філософ М. Бердяєв, трактує як «національний характер»; згідно ж позиції психологів (Е. Фромм), ментальність доцільно визначати через «соціальний характер» членів суспільства, яким «хочеться робити те, що вони повинні робити».

Формуючи сучасне наукове знання, дослідники зауважують на доречності розуміти поняття «менталітет» як те специфічне індивідуальної і суспільної свідомості й механізмів та змісту пізнавальних процесів, що не лише має постійний характер, а й відображає світосприйняття, поведінкові стереотипи (до прикладу українців) у світі культури (Бабіна, 2009). Вважається (Т. Александрович, М. Малинка, О. Терент'єва та ін), що менталітет, зокрема має здатність змінюватися під впливом змінюваності чинників, котрі його формують (Малинка, Александрович, 2019). А йдеться і про геополітичні з них, і культурні, і природно-кліматичні, і, навіть, релігійні. Всі вони врешті-решт визначають своєрідність «генетичного коду» в тому числі й українського народу.

У контексті порушеної проблеми суттєвою вважаємо заувагу дослідників, які стверджують, про те що, з одного боку, на складові національного менталітету (не лише певного регіону, а й держави в цілому) впливають країни, котрі географічно знаходяться поруч із українськими кордонами; з іншого ж – наявні певні відмінності у рисах ментальності відповідного з цих регіонів від загальнонаціонального (Малинка, Александрович, 2019: 227).

Конструкт «правовий менталітет» у науковій лексиці є поширений, хоча змістове його наповнення й донині складає площину дискусій. В юридичній літературі висвітлено чимало позицій дослідників, які намагаються дослідити структурно-компонентний склад цього явища (О. Волошенюк, С. Скуріхін, А. Юревич та ін.). Зокрема, Д. Меньяло вважає ознаками правового менталітету історично сформовані специфічні системи світоглядних уявлень, оцінювань та реагувань на об'єкти державно-правової дійсності. Зазвичай йдеться про такі складники, як-от: по-перше, стиль правового мислення, правові уявлення, стереотипи, установки, орієнтації, правові цінності, норми та ідеали; по-друге, колективну правову пам'ять, правокультурну ідентичність; по-третє, мову права, емоції і почуття, котрі закріплюють зразки правової поведінки, зокрема, молоді людини (Шульга, 2018).

В юриспруденції не склалося єдиної думки відносно класифікації правового менталітету, що слугує опосередкованим свідченням багатогранності цього явища. До прикладу, розрізняють цивілізаційний, національний, етнічний, історичний правовий менталітет; за іншим підґрунтям розглядають приватний і публічний, або сільський, регіональний та менталітет мешканців міста. У ракурсі предмету нашої дослідницької уваги, вочевидь, правомірно говорити про цивілізаційний правовий менталітет, котрий притаманний саме європейській спільноті.

Випробуваність українського соціуму на європейськість пов'язана із зменшенням впливовості тих явищ, котрі суперечать уподобанням і ціннісним орієнтаціям європейської спільноти. Такий аспект системно вивчається як синхронізація двох процесів – національного самоствердження та євроінтеграції, де запорукою визнано розбудову України як правової держави. У цьому відношенні цікавою, на наш погляд, є думка про такі особливості, зокрема, політико-правової ментальності українського соціуму, як-от: зосередженість здебільшого на особистісно-індивідуальному світі; сентиментальність та яскрава обрядовість; прихильність до морального буття у порівнянні з інтелектуальним; безпідставне домінування почуття меншовартості (Дахно, Алісева-Барановська, 2018).

Європейський вектор утілений у найсуттєвіших концепціях модернізації українського суспільства та домінуючих ознаках нормативно-правової бази освітньої сфери, де через підвищення рівня свідомої підтримки молодю людиною членства України в ЄС стимулюється її участь у процесах державотворення й актуалізується цінність європейської ідентичності, зберігаючи при цьому політико-правову ментальність українського соціуму. Дійсно, до нині не витрачає значущості заувага Клода Андріана Гельвеція про те, що «кожна нація має свій особистий спосіб бачити й почувати, який становить її характер; і в усіх народів цей характер або раптово змінюється, або поволі переінакшується залежно від раптових чи непомітних змін, які відбуваються у формі їх урядування, отже, в громадському вихованні» (Гельвецій, 1994: 143). Означена заувага, з одного боку, деталізує акцент класичної гуманітаристики відносно детермінант та природи менталітету певної нації, а, з іншого – пояснює впливовість змін на соціальну спільноту; у нашому контексті, зокрема, «еталонних» цінностей європейськості.

Вчені, які вивчають своєрідність видозмін менталітету українців, наголошують на доцільність враховувати принаймні такі аспекти: по-перше, Україна є багатонаціональною, а це впливає на формотворчі чинники ментальності, по-друге, країни, котрі географічно знаходяться поруч з українськими кордонами, додають відмінних ознак ментальності; по-третє, видозміни менталітету зумовлені ще й тим, що Україна впродовж тривалого часу своєї історії не мала власної державності (Малинка, Александрович, 2019).

За сучасних умов актуалізації проблем формування у студентства правової культури європейського типу, загострення набуває ще й такий прикладний аспект: якою є динаміка правових уявлень у структурі ментальності особистості у період зрілого юнацького віку. Тут опосередкованою ланкою доречно розцінювати впливовість освітньо-наукового середовища закладу вищої освіти на поведінку здобувачів освіти у правових відносинах і правовій діяльності; зазначене постає одним із параметрів їх ціннісно-правового орієнтування. Це пов'язано із спроможністю університетського простору впливати на процес моделювання майбутніми фахівцями правової професійної і повсякденної діяльності із відстоювання та використання суб'єктивних прав через включення в активну правопізнавальну і правозастосувальну роботу. В окресленій площині (як переконає досвід, котрий склався Ізмаїльському державному гуманітарному університеті щодо надання прихистку внутрішньо переміщеним особам, родинам із дітьми, які мешкали на тимчасово окупованих ворогом українських територіях) виявилось ефективним спрямування студентських ініціатив соціально-спрямованого змісту. Констатуємо, що через вияв волонтерської активності студентів природним чином розв'язується двоєдине завдання сучасної правової дійсності на всіх рівнях менталітету (емоційному, вербальному, поведінковому). Йдеться про врахування чинників, що вмотивовують і правову самоосвіту, і правову комунікацію, а, відтак, і процес формування неупередженого ставлення до пріоритетності свободи, демократії, верховенства права, європейських цінностей і норм цивілізованих країн, тобто забезпечуючи тим самим саме «свій рух» особистості у бік Європейського Союзу (Susanna, 2016).

Якщо дбати про повноцінну обізнаність студентів у праві Європейського Союзу, то важливо розуміти ущільнений зв'язок сучасної юридичної освіти із світоглядом особистості культурною, а також, економічною, політичною обізнаністю. Наша дослідницька увага сфокусована на етапі професійної підготовки не лише майбутніх юристів, а й студентів, які набувають у вищій школі й інші спеціальності. Тому важливими вважалися відповідні акценти у правовому вихованні в університетській громаді. Адже саме це складає, на наш погляд, найбільші педагогічні втрати через недосконалість системи популяризації правових знань (у тому числі доцільно використовуючи при цьому потенціал засобів масової інформації).

З метою систематизації роботи, спрямованої на розуміння студентом природи культурно-правового простору взагалі й права в країнах Європейського Союзу, зокрема, результативною є практика організованої діяльності у закладі вищої освіти юридичної клініки. Йдеться про інтерактивну форму стимулювання правової активності всіх здобувачів вищої освіти (отримання правових послуг у вигляді консультацій, підготовки відповідних звернень студента як суб'єкта права тощо). У контексті засвоєння нормативного курсу «Права людини та громадянського суспільства» (III семестр, 3 кредити ECTS) виокремлено змістовий модуль, засвоєння якого передбачає опанування теоретичних аспектів права Європейського Союзу (поняття та сутність права ЄС, система права, система норм права, методи права, суб'єкти права тощо), де зацентровано на галузях та інституціях права ЄС, видах норм відповідно до ступеня юридичної сили, а також з урахуванням змісту приписів та властивостей їх регулятивних функцій тощо.

У вітчизняних закладах вищої освіти контентом змістового наповнення нормативних курсів правового спрямування, здебільшого постає існуюча у сучасному міжнародному праві окрема галузь – міжнародне гуманітарне право (Габрилян, 2019). Йдеться про загальну систему міжнародно-правових норм та механізмів їх реалізації, котра націлена не лише на обмеження насильства під час війни, а й на захист жертв війни. На жаль, для українського соціуму нині ця площина набула виключного загострення у зв'язку із викликами національної ідентичності в умовах війни. Саморефлексія досвіду викладання правового навчального курсу у закладі вищої освіти засвідчує про важливість презентації уніфікованої навчальної інформації щодо загальних принципів права як джерела європейського права з інтерактивним застосуванням відповідних норм (тренінг, рольова гра; розробка структурно-логічних схем щодо вдосконалення змістового наповнення, до прикладу, базових правових понять). Конструктивністю вирізняється і практика заохочення студентів до вибору індивідуально-творчих завдань (типу: «Аргументуйте свою позицію відносно положення про те, що право є мистецтвом добра і справедливості»; «Доведіть унікальність міжнародного гуманітарного права»; «Розкрийте через приклади дієвості інструментів процес приєднання Європейського Союзу до договорів з гуманітарного права») та аналітичної діяльності, заснованої на фундаментальних наукових дослідженнях проблематики європейського права як соціокультурного феномену (приміром, фундаментального доробку В. Базова (Базов, 2020). Не менш ефективним шляхом досягнення повноцінної обізнаності студентів у праві Європейського Союзу виявилися розробка та реалізація правозахисних ініціатив, пітчінг правопросвітницьких проєктів, індивідуальна дослідницька та групова робота, організація дебатів та дискусій на правову тематику, котрі дозволяють, як переконує практика, розвивати у них здатності зосереджуватися на суті проблеми (наприклад, «основні риси права ЄС»; «структурна своєрідність первинного та вторинного права ЄС», «перегляд права ЄС», «Acquis» Європейського Союзу», «правові засади громадянства ЄС», «співвідношення прав громадян ЄС та громадян третіх країн» тощо) (Політико-правова ментальність..., 2019).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Вищезазначені актуальні питання, від своєчасного розв'язання яких в умовах сучасної вітчизняної вищої школи в значній мірі

залежить позитивна динаміка та ефективність євроінтеграційних процесів, актуалізують проблематику практико-орієнтованого контексту навчально-професійної діяльності студентів. Окреслене коло питань доцільно розглядати в контексті важливості розвитку критичного мислення студентської молоді на основі досягнення повноцінної її обізнаності у соціально-правовій сфері життєдіяльності. Від своєчасного розв'язання в умовах сучасної вітчизняної вищої школи прикладних аспектів у цьому плані в значній мірі залежить і позитивна динаміка розвитку правового менталітету студентства та ефективність євроінтеграційних процесів.

Перспективи подальшого її дослідження лежать у площині вивчення і творчого запозичення ідей, які містять передовий досвід зарубіжних вищих шкіл щодо поглибленого вивчення процесу розвитку у студентів об'єднаної Європи правового менталітету.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Бабіна Т.Г. Менталітет у контексті української філософії. *Вісник Черкаського університету. Серія філософські науки*. 2009. Випуск 170. С. 134-142.

Базов В.П. Теорія та принципи міжнародного гуманітарного права: монографія. Київ: Фенікс, 2020. 512 с.

Габрилян Г.В. Взаємодія міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права та здоров'я під час збройних конфліктів. *Часопис Київського університету права*. 2019. №2. С. 232-237.

Гельвецій К.А. Про людину, її розумові здібності та її виховання / Пер. з фр. В. Підмогильного. Київ: Основи, 1994. 416 с.

Дахно І.І., Алієва-Барановська В.М. Право Європейського Союзу: навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 416 с.

Малинка М.М., Александрович Т.З. Врахування специфіки українського менталітету в роботі викладачів вищої школи. *«Young Scientist»*. 2019. № 10. С. 225-228.

Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах Європейської інтеграції: монографія/ За ред. М.П. Требіна. Харків: «Право», 2019. 744 с.

Шульга А.М. Правовий менталітет як складова правосвідомості та об'єкт пізнання. *Forum Prava*. 2018. №4. С. 141-148.

Susanna L. Blumenthal. Law and the modern mind: Consciousness and responsibility in American Legal culture Cambridge, MA: Harvard University Press. 2016. 400 p.

REFERENCES

Babina T.G. (2009). Mentality in the context of Ukrainian philosophy. Herald of Cherkasy University. Series of philosophical sciences. Issue 170. P. 134-142.

Bazov V.P. (2020). Theory and principles of international humanitarian law: monograph. Kyiv: Phoenix. 512 p.

Dakhno I.I., Alieva-Baranovska V.M. (2018). Law of the European Union: education. Kyiv: Center for Educational Literature. 416 p.

Gabrielan G.V.(2019). Interaction of international human rights law, international humanitarian law and health during armed conflicts. *Journal of the Kyiv University of Law*. No. 2. P. 232-237.

Helvetius K.A. (1994). About a person, his mental abilities and his upbringing / Trans. from Fr. V. Podmohylnyi. Kyiv: Osnovy. 416 p.

Malinka M.M., Aleksandrovich T.Z. (2019). Taking into account the specifics of the Ukrainian mentality in the work of higher school teachers. *«Young Scientist»*. No. 10. P. 225-228.

Political and legal mentality of Ukrainian society in the conditions of European integration: monograph. (2019). Ed. M.P. Trebin. Kharkiv: Pravo. 744 p.

Shulga A.M. (2018). Legal mentality as a component of legal awareness and an object of knowledge. Forum Prava. No. 4. P. 141-148.

Susanna L. (2016). Blumenthal. Law and the modern mind: Consciousness and responsibility in American legal culture Cambridge. MA: Harvard University Press. 400 p.

АНОТАЦІЯ

Порушено один із аспектів розвитку у студентів вітчизняної вищої школи правового менталітету. За реалій набуття Україною статусу кандидата у члени Європейського Союзу, особливої гостроти набуває аспект, пов'язаний із обізнаністю здобувачів вищої освіти у правових питаннях Європейського Союзу. Зазначене зумовило мету нашої наукової розвідки. У результаті проведеної аналітичної роботи встановлено підвищений інтерес студентства до набуття правової культури європейського типу на тлі усвідомлення важливості у збільшенні ознак щодо набуття Україною базових характеристик правової держави, а за реалій військового стану в країні ще й актуалізацій їх потреби у повноцінних уявленнях про пріоритетність гуманітарного права. На основі аналізу наукових джерел, внесено уточнення у зміст поняття «правовий менталітет сучасного студентства», охарактеризовано конструкт «політико-правові цінності», деталізовано наукові уявлення про своєрідність політико-правової ментальності українського соціуму. Доведено, що європейський вектор правового менталітету української студентської молоді віддзеркалений у нормативно-правовій базі освітньої сфери та практиці тих закладів вищої освіти, де саме в системі розвивають правовий менталітет здобувачів освіти. Саморефлексія досвіду, котрий склався в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті (ІДГУ) у зазначеній площині доводить, з одного боку, важливість створення у вищій школі єдиного культурно-правового простору, а, з іншого – принципову базу симулювання самоосвітньої діяльності студентів як основи усвідомлення на рівні переконань європейських цінностей і норм цивілізованих країн. Констатовано конструктивність волонтерства студентів, практики організованої діяльності юридичної клініки, у закладі вищої освіти, запровадження інтерактивних форм викладання нормативного курсу «Права людини та громадянського суспільства», а такого запровадження розгалуженої мережі дисциплін вільного вибору, котрі мають суто соціально-правову спрямованість. Перспективи вдосконалення сформованої в ІДГУ практики вбачаються у розробці системи, спрямованої на досягнення повноцінної обізнаності студентів у праві Європейського Союзу.

Ключові слова: *правовий менталітет, право ЄС, гуманітарне право, студентство.*